

## **Функційна граматики: основні досягнення та прогнозовані тенденції розвитку**

Основний принцип **функційної лінгвістики** – розуміння мови як цілеспрямованої системи засобів вираження.

**Відмінність від формального підходу:** функційний підхід передбачає аналіз функційної природи мовних одиниць і мови в цілому, при якому акцент робиться на призначенні мовної одиниці.

XX – початку XXI ст. реалізується через апеляцію до когнітивних процесів, що відбуваються у свідомості носія мови – людини, що мислить, сприймає, відчуває, оцінює. Суб'єкт мови/мовлення у його взаємодії з мовою потрапив до центру дослідницької уваги (принцип антропоцентризму), а його пізнавальні здібності та пов'язані з ними пізнавальні процеси (отримання, обробка та фіксація інформації про навколишній світ), що відбиваються мовою, почали усвідомлюватися як пріоритетний предмет лінгвістичного вивчення (принцип когнітивізму). Принцип когнітивізму тісно пов'язаний з принципом функціоналізму, що оформився як загальний дослідницький підхід у працях представників Празької лінгвістичної школи та німецького психолога Карла Бюлера. **Функціоналісти розуміли мову як підпорядковану певній комунікативній меті цілеспрямовану систему засобів вираження, зумовлену тими чи тими комунікативними факторами. Фактично у межах нової мовознавчої парадигми принцип когнітивізму став доповненням до функціоналізму, який до комунікативних чинників детермінованості мовної структури додав ще фактор свідомої та несвідомої розумової діяльності людини.**

### **Функційна граматики: аспекти дослідження.**

У лінгвістичній літературі функційну граматику визначають як «різновид граматики, об'єкт вивчення якої – функції одиниць мови і закономірності їх функціонування».

Це формулювання передбачає два напрямки аналізу – встановлення усіх потенційно можливих вживань мовних одиниць, тобто їхніх функцій, та визначення контекстуальних умов, за яких вживається мовна одиниця в усіх цих функціях. У зв'язку з цим, доцільним є зауваження Л. Костич, яка формулює призначення ФГ як «створення узагальненої лінгвістичної моделі правил використання одиниць мови». Якщо у формальній граматиці мовні одиниці структурують за лексико-граматичними класами, граматичними категоріями та граматичними значеннями, то особливістю ФГ є спільність семантичних функцій, комунікативно-прагматичних реалізацій у мовленні.

Об'єднання мовних одиниць за семантикою фактично дає змогу систематизувати способи та засоби реалізації комунікативних завдань, які виникають під час спілкування.

Вказане визначення ФГ – узагальнена на основі різних функційних підходів модель граматики цього типу. Конкретизація цієї моделі, тобто те, якого типу функції розглядають та мовні одиниці яких рівнів є об'єктом аналізу, залежить від кожного конкретного функційного підходу.

Функційна теорія, будучи відповідною (релевантною) для створення ФГ, повинна передбачати 1) максимально повне визначення семантичних функцій, які реалізовує мовець у процесі спілкування; 2) систематизацію мовних засобів, які виконують визначені семантичні функції; 3) визначення способів взаємодії мовних засобів для виконання визначених семантичних функцій.

Функційна граматика є напрямом граматики, який досліджує функційну специфіку різнорівневих одиниць мовної системи та їхнє функціонування в мовленні, комунікативних ситуаціях. Функційний підхід передбачає відповідь на питання чому? і як?: чому, для чого, для отримання якого результату існує певний елемент, конструкція, система? І як вони виконують завдання, для реалізації якого існують, які властивості при цьому виявляють?.

Функційна граматика застосовує двовекторний підхід аналізу функцій мовних одиниць:

- 1) **від мовного засобу до сукупності його функцій**
- 2) **і зворотний – від функції до сукупності засобів різних мовних рівнів, що її виконують.**

Цей напрям сформувався у 70-ті р. р. ХХ ст. У багатьох наукових працях часом остаточного становлення його як окремої галузі лінгвістики вважається червень 1976 р. (Франція), коли на 3-му Міжнародному колоквиумі мовознавців-функціоналістів було створено Міжнародне товариство функційної лінгвістики, до складу якого ввійшли А. Мартіне, Ж. Мунен (Франція), Е. Бюйсанс і Ж. Поль (Бельгія), М. Мамудян (Швейцарія), Дж. Харві і Я. Малдер (Великобританія) та ін. (у 1979 р. опубліковано дві колективні монографії, у яких викладено постулати функційної школи).

Підґрунтям функційної лінгвістики можна вважати деякі лінгвістичні розробки ХІХ ст. – початку ХХ ст., які належали В. фон Гумбольдту, К. Аксакову, О. Потебні, Г. Габеленцу, О. Шахматову, В. Матезіусу, Р. Якобсону, Є. Куриловичу, Ш. Баллі, Е. Кошмідеру й ін.

Першими зразками аналізу засобів вираження певного кола понять були концепція кількисності в мовному мисленні І. Бодуена де Куртене,

наукові праці «Думка та мова» Ф. Брюно (1922 р.) і «Філософія граматики» О. Есперсена (1924 р.).

Головний принцип функційної лінгвістики – «цільове призначення мови» – став провідним у тезах Празького лінгвістичного гуртка, внесок якого до функціоналізму полягає у стратифікації мовних ситуацій (Р. Якобсон), в ідеї інваріантності відмінкових смислів як мінімальних одиниць граматичної інформації, у створенні функційної ономанології (В. Матезіус), у концепціях зв'язку функції та середовища (М. Трубецький), периферійних компонентів мови як динамічної системи (Й. Вахек, Ф. Данеш, Б. Трнка, В. Скалічка, М. Докуліл) тощо. *Празька* школа була спрямована на опис функційної різноманітності мовних одиниць у різних ситуаціях мовлення й на дослідження функційної природи глибинних і поверхневих структур мови (Ф. Данеш, Й. Вахек, П. Сгалл, Е. Гаїчова та ін.).

*Лондонська* школа, на відміну від Празької, перенесла увагу з мови на людину як суб'єкт комунікації та суспільства, перебуваючи під впливом структурно-функційної соціології Б. Малиновського з її увагою до суб'єктно-суб'єктної соціальної взаємодії та психологічної інтеракції. У межах цієї школи досліджувалася ситуаційна й соціальна адаптація мовних одиниць стосовно середовища й мовної особистості (Дж. Фьоре, М. Холідей, Х. Батлер, У. Адлер, У. Аллен й ін.). Відчутний вплив біхевіоризму, гіпотези Е. Сепіра та Б. Уорфа [структура мови визначає мислення і спосіб пізнання реальності. Люди, які говорять різними мовами, по-різному сприймають світ і по-різному мислять] зумовив загальні погляди лондонців на комунікативну ситуацію як один із численних виявів внутрішнього стимулу природи людини – мови в сукупності її трьох функцій: змістової як функції досвіду, інтерактивної (міжособистісної), або соціально-рольової, що визначає форми залучення мовців до ситуації мовлення; текстуальної, або дискурсивної, що дає змогу мовцям створювати тексти, важливі для відповідної ситуації спілкування.

Вагомим для функціоналізму було також з'ясування Лондонською школою ролі динамічно-мовленнєвого аспекту, контекстуалізації слова, не лише мовної, а й ситуативної та соціальної, адаптації мовних одиниць стосовно середовища та мовної особистості. Найбільш впливовою функційною концепцією в Лондонській школі був підхід до вивчення мови засновника системно-функційної лінгвістики **Майкла Холідея**: «Функційний підхід до мови означає насамперед вивчення питання про те, як використовується мова: ми намагаємося з'ясувати ті цілі, яким служить для нас мова, і те, як ми самі досягаємо таких цілей, коли говоримо та слухаємо, читаємо та пишемо. Однак цей підхід

значить дещо більше. Він є спробою з'ясувати й пояснити природу мови у функційних термінах: треба подивитися, чи не формується сама мова шляхом її використання, а якщо це так, то яким чином – як форма мови детермінована тими функціями, які вона має обслужити».

**Женевська** школа, репрезентуючи ідеї Ф. де Соссюра (Ш. Баллі, А. Сеше, А. Фрей), також зробила певні кроки в розробці функційного підходу (теорія функційної транспозиції як категоріального переходу мовних одиниць залежно від зміни функції Ш. Баллі, ідея ієрархії мовної системи та її мовленнєвої динаміки Альбера Сеше [критикував порівн.-істор. мовозн-во: первинними статичні факти, універсалії, а вже потім – їх динаміка; існує до граматична мова – дитяча мова, це психолінгвістичне], граматики помилок Анрі Фрея [помилкові висловлювання носіїв мови є настільки ж повноправним лінгвістичним матеріалом, як і звичайні, відповідні норми, а сама норма не є непорушною і піддається обов'язковим змін, які як раз і проявляються в частотних помилках говорять. Виходить, що по помилках у вживанні маркерів тієї чи іншої категорії – якщо ці помилки ретельно збирати – можна відслідковувати напрямок історичних змін, закладених у мові (що кореспондує з ідеями Л. В. Щерби про інтерпретацію негативного мовного матеріалу). Теоретично, можна було б уявити собі свого роду «паралельну граматику». У ній канонічним правилам (в ідеалі – кожному з них; під правилами розуміється дотримувана носіями мовна закономірність) зіставлявся б історичний екскурс, що описує історію цих правил, тобто процес їх формування. Додатково тут же наводився б і набір типових для кожного правила порушень-помилки, характерних для сучасних носіїв мови: як запорука майбутніх природних змін в ньому. Помилки при калькуванні, характерні для інофонів і ерітажних говорять, легко розкривають протиставлення між класифікуючими і домінуючими лексичними системами. Системно складений (за тим же принципом, що і Граматика помилок) Словник помилок міг би дати новий імпульс лексичної типології.)). Ще Ф. де Соссюр висував ідею функційного характеру мовної діяльності й наголошував на тому, що в мові немає нічого, крім відношення, тотожного поняттям «одиниця», «значення», «функція».

**Французька** школа була орієнтована на опис варіативності функцій різних граматичних одиниць у мовленні, аналіз мовної дійсності в її природному необробленому, маргінальному вигляді (Е. Бенвеніст, А. Мартіне, Ж. Мунен й ін.). Апелюючи до комунікативної функції мови, дослідники цієї школи робили акцент на раціональній організації мовного змісту в мовленні з урахуванням можливої взаємодії одиниць (закон економії, теорія монем А. Мартіне, хоч термін «монема» введений в обіг А. Фреєм).

А. Мартіне звертається до аналізу мовної дійсності в її необробленому природному вигляді, маргінальності, непослідовності, надмірності згідно з

людськими потребами, соціальними чинниками, екстралінгвістичним середовищем. Дослідник пропонує перспективну методику дослідження функційної природи компонентів висловлення на підставі їхньої трансформації, підміни, вилучення. Його теорія монем сприяє деталізації аналізу способів вираження зв'язку між членами висловлень.

У роботах Андре Мартіне висунуті положення про «подвійне членування» мови (членування, з одного боку, на значущі двосторонні одиниці – «монем», а з іншого – на односторонні одиниці плану вираження – фонем), фонологія – це «функційна фонетика». Розрізняються три синтаксичних типи монем («автономні», «залежні» та «функційні»). Мовні зміни (як у фонології, так і в граматиці) Мартіне пояснює дією принципу економії, тобто принципу вирішення конфлікту між потребами спілкування і природною інерцією людини.

Монема – мінімальна значуща одиниця. Наприклад, слово «мир» містить всього одну монему (якщо ми спробуємо його розчленувати, слово втратить будь-який сенс), а слово «монізм» – дві. Монема є елементом первинного членування (членування подвійного), а фонема – елемент вторинного членування.

Школи функційно-граматичного спрямування наявні й у *Німеччині* (В. Шмідт, Г. Гельбіг, В. Бек та ін.), *Голландії* (К. Дік, К. Гроот) й ін. країнах світу. Узагальнюючи теоретичний доробок різних дослідників і наукових шкіл як підґрунтя функціоналізму, необхідно зазначити, що світова функційна лінгвістика розвивалася в різних варіантах залежно від вихідної мовознавчої традиції.

*Західноєвропейський* функційний напрям сформувався *на підставі біхевіоризму, нативізму* [лат. *nativus* 'природжений') — концепція, за якою здатність людини до сприймання простору і часу є природженою і існує апіорно, не розвиваючись у процесі досвіду. Термін був поширений у психології 19 ст.], *генеративізму, антропологізму та соціологізму* як наука про функціонування мовної системи в мовленнєвих актах, виходячи з їхньої антропоцентричності, психологічного механізму та суспільної орієнтації.

У європейському функціоналізмі виокремився як окремий напрям **функційний синтаксис (ФС)**, представниками якого є А. Мустайокі, Г. Золотова, М. Всеволодова, І. Вихованець. Зважаючи на те, що граматику в мовознавстві розуміють як взаємодію морфології та синтаксису, було б нелогічно розглядати можливі варіанти формування теоретичних основ функційної граматики, ігноруючи теорію ФС.

В основі ФС, за Арто Мустайокі (фінський русист), лежить принцип аналізу «від значення до форми», або по-іншому – «від семантичних структур до мовних засобів». Завдання цього функційного напрямку дослідник формулює так: «1) встановити семантичні категорії, які становлять

основу опису; 2) описати ті мовні структури, які можуть бути вжиті у мові х під час вираження встановлених семантичних категорій; 3) визначити можливі обмеження у вживанні цих мовних структур».

За загальною ідеєю та завданнями, ФС відповідає потребам теоретичного підґрунтя ФГ, оскільки упорядковує мовні засоби за значеннями, які безпосередньо реалізуються в мовленні, а не за граматичними класами та категоріями, які лише відображають парадигматичні відношення у системі мови, маючи опосередкований стосунок до вживання їх у процесі комунікації. Семантичні структури, які досліджує ФС, відображають функції мовних одиниць, порядок їхнього розташування, що дає можливість встановити правила побудови конструкції. До того ж ФС, визначаючи обмеження у вживанні тих чи інших конструкцій, встановлює тим самим закономірності функціонування їх у дискурсі, які повинна систематизувати ФГ. Однак, теорія ФС не передбачає дослідження потенційних можливостей сполучуваності предикатів чи інших складових семантичних структур, а також випускає з поля зору дослідження діалогічного мовлення і побудову текстів.

### АМЕРИКАНЦІ

Американський функціоналізм в основному зорієнтований на пояснення граматичних явищ дискурсом. Андрій Кібрик пояснює пріоритетність дискурсивного аналізу у функційній лінгвістиці так: «Функціоналізм шукає пояснення спостережуваної мовної форми. Функціоналісти виходять із припущення, що форма значною мірою формується і пояснюється функціонуванням у реальному часі. Функціонування мови у реальному часі – це і є дискурс».

Закономірності побудови цілісних текстів досліджують автори Теорії риторичних структур (ТРС) та представники дискурсивно-орієнтованого напрямку американського функціоналізму – І. Ман та С. Томпсон.

Зміст ТРС полягає у тому, що текст завжди має визначену мету (ціль, функцію), для досягнення якої риторичними відношеннями поєднуються дискурсивні одиниці – речення, частини речень, які можуть виступати ядрами чи сателітами. Автори ТРС будують графічні схеми риторичних структур, які відображають кількість ядер та сателітів у тексті, напрями залежності між ними, типи відношень. Графічні схеми риторичної структури – це лише деталізовані схеми, які могли б бути корисними при написанні логічних зв'язних текстів доповідей, рефератів, резюме та ін., подібно до загальновідомих складників будь-якого дослідження – вступу, мети, побудови робочої гіпотези, доведення, висновків. ТРС частково виконує лише 3-тє завдання із визначених у ФГ, встановлюючи способи поєднання мовних засобів синтаксичного рівня, залишаючи поза увагою способи утворення самої синтаксичної одиниці і визначення семантичних функцій цих одиниць.

Ще одне відгалуження американської школи ФГ – **референційно-рольова граматики (РРГ) Р. Д. Ван-Валіна**, яка представляє морфосинтаксичний напрям. У межах речення (у його термінології – клауза: (елементарне речення, предикація: на вершині – завжди дієслово) існують семантичні ролі, які реально відображають виконувані складовими елементами речення функції, на відміну від формальних синтаксичних позицій підмета, присудка та ін. Ще однією перевагою РРГ є класифікація дієслів із одночасним визначенням логічної структури – набору аргументів, тобто залежних слів. Останній складник РРГ має практичне застосування під час встановлення правил поєднання лексичних одиниць. Недостатність цієї теорії для того, щоб стати основою формування ФГ, полягає у тому, що РРГ зосереджена лише на аналізі складових синтаксичних конструкцій, не торкаючи сфери функціонування цих одиниць у комунікації.

Американський функціоналізм, переосмисливши категорії традиційної граматики, спрямованої на дескрипцію, поставив за мету пояснення мовних явищ у дискурсі. Однак визначення мотивації мовних фактів не рівноцінне встановленню закономірностей їхнього функціонування, які б могли слугувати теоретичним підґрунтям створення ФГ. Окрім цього, американські функціоналісти орієнтуються на дослідження окремих мовних явищ у різних мовах, які в цілому не утворюють системи. Натомість ФГ як лінгвістична модель правил використання одиниць мови потребує системної теорії, у межах якої мовні явища були б охоплені максимально повно.

Наукові школи **американської** лінгвістики по-різному сприйняли ідеї функціоналізму (дискусія між когнітивним (Н. Хомський) та типологічним (Б. Комрі) напрямками). Сутність розгорнутої дискусії між різними школами й науковцями США полягала у ступені використання положень функціоналізму.

А. Кібрик і В. Плунгян: «Головний пафос функціоналізму – пояснення мовної форми її функціями. Очевидно, що цей пафос є діаметрально протилежним головній ідеї Хомського, яка пережила всі етапи розвитку генеративної граматики – ідеї відносно того, що універсальна граматики (компетенція) є вродженою, і тому не потребує пояснення функцій (уживання)».

До течій американського функціоналізму дослідники відносять і **дискурсивно орієнтовані розробки граматистів**, метою яких є пошук дискурсивного підґрунтя граматичних явищ (праці Т. Гівона і Р. Томліна), а також створення граматики дискурсу (праці П. Хоппера, С. Томпсон, У. Манна й ін.) й аналіз побутового дискурсу (праці У. Чейфа, Б. Фокс, С. Форд, С. Томпсон, Т. Оно й ін.).

У зв'язку з цим оптимальною теоретичною основою створення функційної граматики української мови є **ФУНКЦІЙНО-ГРАМАТИЧНА**

## **ТЕОРІЯ О. БОНДАРКА.**

Функційна граматики О. Бондарка протягом останніх десятиліть еволюціонувала. Найпершим її завданням було створення системи функційно-семантичних полів (ФСП), сформованих на основі спільності категорійного змісту різнорівневих одиниць. Другим етапом теорії О. Бондарка та його послідовників стало дослідження (на підставі польової типологізації) функціонування складників функційно-семантичних полів у тексті, мовленні, що зумовило залучення до ФСП власне мовленнєвих конструктивів як периферійної сфери. Протягом останнього десятиліття О. Бондарко звернувся до проблем концептуальної організації польових моделей, імпліцитних смислів функційно-семантичних категорій, співвідношення універсального й ідіотнічного в системі функцій елементів комунікативно-прагматичних складників поля. Сучасний стан функційної граматики О. Бондарка характеризується увагою до когнітивного підґрунтя функцій мовних одиниць, до їхньої репрезентації на мовленнєвому комунікативному матеріалі. В Україні функційне мовознавство розвивало положення школи О. Бондарка. Доробком функційної граматики є опис різноманітних функційно-семантичних категорій і полів на матеріалі різних мов, дослідження комунікативно-функційного аспекту мовних явищ, аналіз функцій мовних одиниць тощо. Функційно-граматичний опис української мови здійснено І. Вихованцем, А. Загнітком, О. Бондарем, М. Кальком й ін. Остаточно функційно-семантична категоризація не завершена, немає навіть повного списку функційно-семантичних категорій конкретних мов, що свідчить про потребу нових досліджень цієї сфери функціоналізму.

**ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНА КАТЕГОРІЯ (ФСК)** – ознака мовних одиниць різних рівнів, яка концептуально інтегрує їх із мовленнєвими одиницями на підставі спільного призначення (функції). Розробка цього поняття й виокремлення різних ФСК у функційній граматиці О. Бондарка ґрунтувалося на концепціях понятійних категорій І. Мещанінова, активної й пасивної граматик Л. Щерби, дослідженнях категорії модальності В. Виноградова. Основою категоризації внутрішнього лексикону мови представники функційної граматики вважають функцію, яка не виділяється знаково, а є лише певним смислом серед інших смислів, позначених елементами мови. Еволюційність функційної концепції О. Бондарка полягає в тому, що категоризація мовних одиниць на підставі функцій як переважно граматичних категорій поступила місцем новим принципам категоризації – концептуально-комунікативним. Зміна поглядів позначилася спочатку на концепції типів функційно-семантичних полів (компактних і дифузних) й остаточно оформилася у положеннях про застосування імпліцитних смислів у процесі функційно-семантичної диференціації мови, про комунікативну й позамовну природу функцій мовних одиниць. Сучасні підходи до ФСК ураховують інтеграцію концептуального, мовного й комунікативного аспектів функції. ФСК має мисленнєво-мовленнєву природу, що дає змогу



залучати до неї імпліцитні смисли мовних одиниць і комунікативні вияви значень у відповідних категорійних ситуаціях. ФСК не ізоморфні формально-логічним, хоч деякі функційні категорії можуть відповідати фрагментам логічної категоризації. ФСК лише частково ґрунтуються на граматичних категоріях, що зумовлює нетотожність їхнього термінологічного позначення (пор.: граматична категорія часу і ФСК темпоральності й таксису, граматична категорія способу дії і ФСК модальності, граматична категорія особи і ФСК персональності, граматична категорія виду і ФСК аспектуальності тощо). ФСК є підґрунтям моделювання функційно-семантичного поля.

**ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ (ФСП)** – певним чином організована сукупність різнорівневих мовних одиниць і явищ мовлення, об'єднаних спільністю елементарного змісту як бази функційно-семантичної категорії.

Оскільки моделювання ФСП є не лише результатом простого перерозподілу засобів мовної системи на підставі їхніх статичних функцій, а й орієнтоване на сферу мовлення, то до ФСП залучаються контекстуальні й ситуативні функції мовних одиниць, імпліцитні смисли тощо.

ФСП має власну структуру: у межах поля виокремлюють мікрополя як різновиди інваріантного змісту, вони складаються з центра (ядра, доміанти) і периферії.

У функційній граматиці виділено два типи ФСП:

1) **моноцентричні** з центром – граматичною категорією, яка є найбільш яскравою ознакою поля й має стандартизовані мовою формальні показники (ФСП аспектуальності, темпоральності, модальності, компаративності, персональності і т. ін.);

2) **поліцентричні**, що ґрунтуються на сукупності мовних засобів і не утворюють єдиної гомогенної системи форм (ФСП локативності, кількості, мети, умови, посесивності, таксису, компаративності тощо).

**Поліцентричні** ФСП мають дифузну й компактну структуру.

**Дифузна** структура характеризується чіткою невизначеністю межі між центром і периферією, множинністю слабо пов'язаних один з одним або ізольованих різнорідних компонентів.

**Компактна** має чітко окреслені центри, тісний зв'язок складників.

**Дискусійним** у функційній граматиці є з'ясування ознак **центру й периферії**. Одні дослідники пропонують такі риси домінанти, як найбільшу спеціалізованість щодо вираження значення, однозначність, систематичне використання; інші розглядають центр як сферу найбільш повної й експліцитної реалізації певного змісту, приписують домініанті найбільшу яскравість, регулярність вираження, стилістичну нейтральність і менший ступінь залежності від умов контексту.

З уведенням категорійної ситуації й застосуванням теорії ФСП до висловлень здійснюється диференціація центрів поля: предикатного,

суб'єктно-об'єктного, якісно-кількісного, обставинного, тобто доміантою стає інваріантний зміст членів пропозиції.

Сфера периферії характеризується послабленим змістом, нерегулярністю форми, імпліцитністю, аномальністю й асистемністю тощо. Елементи периферії одного ФСП можуть бути наявними в периферії інших полів або залежно від ситуації набувати їхніх значень. Структура ФСП у різних мовах має певні відмінності залежно від типу мови, граматикизації значень. Термін ФСП уживаний у наукових працях представників функційно-граматичної школи О. Бондарка та її прихильників, а термін «поле» запозичений із фізики, а із психології, біології та соціології введений до лінгвістики, зокрема, до семасіології, Г. Іпсеном (1924 р.) і Й. Триром (1931 р.).

Отже, відповідною теорією для створення функційної граматики української мови може слугувати функційно-граматична теорія О. Бондарка, яка містить теоретичні принципи, спрямовані на розв'язання концептуальних завдань ФГ. У зв'язку з цим створення ФГ української мови залежить від досліджень системи ФСП. На сучасному етапі українського мовознавства, зважаючи на актуальність цього питання, дослідження такого типу вже мають певні напрацювання, але, очевидно, ще не становлять цілісної системи і потребують доповнень.

**Приклад застосування теорії ФСП у словотворі (С.Воропай, дис. С. 26-28).**

У дисертації опис системи конфіксального словотворення іменників у сучасній українській мові ґрунтується на дослідженні словотвірно-семантичних полів, виділених на основі лексико-словотвірних значень конфіксальних похідних. Такий спосіб вивчення дериваційної системи забезпечує двосторонній підхід до опису функцій словотвірних одиниць – з ономасіологічного та семасіологічного боку, що “дасть більше нових знань, які недоступні при описі словотвірних типів”.

Перевагу такого опису підкреслюють також Т.І.Вендіна та В.М.Виноградова: “при функційно-семантичному підході відсутність різких семантичних меж між словами різних частин мови призводить до того, що деривати однієї лексико-семантичної групи можуть мотивуватися одиницями, що належать до різних частин мови. Розділяючи ці слова на різні словотвірні типи, доводиться різати по живому”. “Поняття словотвірного типу обмежує можливості функційного опису, через те що наявність такої необхідної для словотвірного типу ознаки як належність похідних до однієї і тієї ж частини мови призводить часто до насильного розподілу слів одного словотвірного значення за різними частинами мови мотивуючих, що надмірно розпорошує матеріал”.

У межах кожної частини мови існує власне коло словотвірних значень, домінуючу роль у змісті яких відіграють ті елементи значення, які характерні для слова як для представника певної частини мови [Кубрякова 1981, 119].

У категорії іменника всі похідні об'єднані спільною предметною семантикою, яка становить вищий ступінь абстракції при класифікації дериваційних значень. Однак деривати з різними словотвірними значеннями по-різному співвідносяться з граматициними категоріями істотності, роду та числа, тому подальша субкатегоризація ґрунтується на виділенні тематичних груп слів, що мають спільні словотвірні та граматицині ознаки. Такі групи слів у мовознавстві називають словотвірно-семантициними полями.

Словотвірно-семантичне поле – це мікросистема, що об'єднує деривати на основі однієї абстрактної семи, яка присутня в усіх словах цього поля, утворених за участю досліджуваних формантів.

У системі творення конфіксальних іменників виділяється три словотвірно-семантичні поля:

**Словотвірно-семантичне поле суб'єктності.**

**Словотвірно-семантичне поле речі.**

**Словотвірно-семантичне поле абстрактності.**

До **словотвірно-семантичного поля суб'єктності** входять деривати – назви істот, що мають категорію числа. Серед них можна виділити словотвірно-семантичне мікрополе діяча, суб'єкта стану, мікрополе зоологічних та міфічних назв. Загальне категоріальне значення цього поля виражається словами “той, хто”. Щодо родової характеристики, то більшість конфіксів цього поля творять деривати чоловічого роду.

**Словотвірно-семантичне поле речі** охоплює похідні – назви неживих предметів, яким властива граматична ознака множинності. У словотвірно-семантичному полі предметності виділяється мікрополе інструментальності, мікрополе предметів побуту, мікрополе локативності та мікрополе ботанічних назв. Загальне значення поля виражається словами “те, що”. Словотвірно-семантичне поле речі представлене здебільшого іменами чоловічого та середнього роду.

У **словотвірно-семантичному полі абстрактності** входять деривати – назви неістот, які не мають множини. Загальне значення поля також виражається словами “те, що”, але від іменників – предметних найменувань абстрактні назви різняться відсутністю у них граматичної категорії числа. Переважна більшість похідних цього поля – іменники середнього та жіночого роду.

Функційне дослідження мовних одиниць передбачає визначальну роль підходу “від семантики до засобів її вираження”. Разом з тим у межах цього основного принципу на різних етапах аналізу здійснюється різноспрямований рух від значення до форми і від форми до значення (від функцій до засобів і від засобів до функцій). Таким чином, пропонуване дослідження здійснюється на основі синтезу обох напрямів функційного опису з домінуванням принципу “від семантики до засобів її вираження”.

**У межах СУЧАСНОГО функціоналізму** можна виокремити кілька течій, що різняться ступенем радикальності.

**«Пограничні»** функціоналісти розглядають функційний аналіз як деяке доповнення до аналізу формального, наприклад, роботи С.Куно (**представник прагмалінгвістики**) та Дж.Хокінса (**прикл.лінгвістика**).

**«Помірні»** функціоналісти досліджують в основному граматику, вважають її структурою частково автономною, а частково мотивованою функціями. Ця група надає чималого значення формалізації; представлена роботами Роберта Д. Ван Валіна, М.Драєра, а також «функційною граматикою» С.Діка.

**«Радикальні»** функціоналісти вважають, що граматика може бути зведена до дискурсивних чинників (Т.Гівон, У.Чейф, С.Томпсон, П.Хопер).

Плюс – теорія ФСП О.Бондарка теорія функційно-семантичного поля як системи різнорівневих мовних одиниць, здатних виконувати одну спільну функцію, що ґрунтується на спільності категоріального змісту (аспектуальність, модальність, стан, персональність, посесивність, міра, локативність, темпоральність тощо). Останнім часом функційна лінгвістика стала використовувати деякі ідеї когнітивної лінгвістики.

У російській та українській науці відомими є такі представники ФГ: Г. Золотова, М. Всеволодова, Н. Слюсарева, О. Бондарко, І. Вихованець, А. Загнітко, Ф. Бацевич і Т. Космеда.

### УКРАЇНЦІ

Особливістю сучасних граматичних досліджень стало виникнення граматик різного типу – генеративної, комунікативної, функційної. Важливого практичного застосування як для глибшого вивчення будови мови, так і для її прикладних аспектів, зокрема лінгводидактики, набули граматики останнього типу. У європейському мовознавстві відомі функційно-граматичні теорії С. Діка, М. Хеллідея, Е. Мартіне, О. Бондарка.

Укладені граматики української мови, перші з яких з'явилися ще у XVI–XVII ст., відповідають принципам формальної граматики, побудованої на узагальненнях, якими є граматичні одиниці, граматичні значення, граматичні категорії та форми. Необхідною умовою подальшого розвитку граматичних досліджень в українському мовознавстві є створення функційної граматики української мови. У напрямку функційних досліджень в українських лінгвістів є певні здобутки – «Нариси з функційного синтаксису української мови» І. Вихованця, «Основи функційної морфології української мови» А. Загнітка, «Нариси функційної лексикології» Ф. Бацевича та Т. Космеда, окремі дослідження функційно-семантичних полів української мови. Однак ці підходи досі не систематизовано у межах одної цілісної концепції функційної граматики (ФГ) української мови, що є актуальним на сучасному етапі розвитку лінгвістики.